

műfordításai, melyekben szabadon csopongott a világirodalomban, nem hűségre, hanem szépségre törekedve. – Regényei és elbeszélései a m. próza egyik csúcspontját jelentik. Higgadt, arányos építkezése, pontos alakrajza, drámai hangoltsága, és az ábrázoláson átütő megértés és részvét a kor nagy európai prózáiróival rokonítja. Rendkívüli hatást tett irodalmunkra: Márai Sándor vagy Ottlik Géza nem véletlenül tisztelegtek emléke előtt. Cikkeiben ugyancsak műfajteremtőnek bizonyult: a m. tárcáírás mestere volt, személyes reflexióival gazdagította a bemutatott élettényeket. Drámai művei kevésbé sikerültek. Bírálati a m. impresszionista kritika kiemelkedő teljesítményei; nagy megértéssel és beleérzéssel elemzett minden művet és jelenséget.

M. Életműsorozat (kiad. RÉZ Pál): Álom és ólom, cikkek, karcolatok 1904–1913; Füst, cikkek, karcolatok 1914–1920, 1970; Nyelv és lélek, tan., 1971; Hattyú, hírlapi cikkek 1921–1927, 1972; Én, te, ő, hírlapi cikkek 1928–1932, 1973; Sötét bűjőcska, hírlapi cikkek 1933–1936, 1974; Ércnél maradandóbb, írások idegen írók műveiről, 1975; Látjátok feleim, 1976; Egy ég alatt, tan., 1977; Színházi esték, 1–2, kritikák, 1978; Európai képeskönyv, útjegyzetek, 1979; Összes novellái, 1–3 [1. a léggömb elrepül, 2. Esti Kornél, 3. Hét kövér esztendő], 1981; Verses drámafordítások, 1–2, 1982; Összes versei, 1–2, 1984; Bölcsőtől a koporsóig, 1987; Idegen költők, 1988; Pacsirta – Arany-sárkány, 1989; ~ elbeszélései, szerk. RÉZ Pál, 1994.

Ir. BARÁTH Ferenc, ~, Zalaegerszeg, 1938; KOSZTOLÁNYI Dezsőné ~, 1938, 1990; SZEGZÁRDY-CSENGERY József, ~, Szeged, 1938; DEVECSERI Gábor, Az élő K., 1945; HELLER Ágnes, Az erkölcsi normák felbomlása. Etikai kérdések ~ munkásságában, 1957; Babits, Juhász, K. levelezése, 1959; KISS Ferenc, A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és K. ifjúkori barátsága, 1961; RÁBA György, A szép hűtlenek. Babits, K., Tóth Árpád versfordításai, 1969; RÓNAY László ~, 1977; KISS Ferenc, Az érett K., 1979; DÉR Zoltán, Ikercsillagok, Újvidék, 1980; KÉLEMEN Péter, Szimbolista versszerkezetek K. lírájában, 1981; DÉR Zoltán, Szülőföld és költője, Szabadka, 1985; Az Üzenet ~ emlékszám, 1985; az Új Írás ~ emlékszám, 1985; LEVENDEL Júlia, Így élt ~, 1985; RÓNAY László, „Ki volt ez a varázsló?“, 1985; BORI Imre, ~, Újvidék, 1986; KIRÁLY István, ~. Vita és vallomás, 1986; A rejtőző ~, 1987; A K.-család levelezéséből, Szabadka, 1988; DÉR Zoltán, Perben a pusztulással, Újvidék, 1989; ZÁGONYI Ervin, K. és az orosz irodalom, 1990; HIMA Gabriella, K. és az egzisztenciális regény, 1992.

R. L.

KOSZTOLÁNYI Dezsőné; Harmos Ilona; Görög Ilona (írói név) (Bp., 1885. febr. 21.–Bp., 1967. dec. 5.): színésznő, író. A M. Színház és az Új Színház tagja volt. K. Dezső

1913-ban vette feleségül. 1917-ben Bárdos Artúr szerződtette a Modern Színházhoz. 1921-ben a Vígszínház tagja. Novellái a Szép Szóban és a Nyugatban jelentek meg. Színműveket fordított.

M. M[ada]me Chaglon üzletei, r., [1909]; Kosztolányi Dezső, regényes életrajz, [1938], 1990; Tüzes cipőben, r., 1948; Strindberg, Pajtások (ford.) [1911]; Karinthy Frigyes, 1988.

Ir. BÓKA László, Tüzes cipőben, ÚjMo 1948. jún. 19.; ÖRKÉNY István, Tüzes cipőben, A Reggel 1948. jún. 7.; DEVECSERI Gábor, „Mélyszavú múzsa“, ÉI 1967. 50. sz.

Ha. E.–Na. M.

KOSZTOLÁNYI György; Georgius Polycarpus de Kostolan (? , 1431?–Róma, 1489. ?): humanista költő, szónok. 1453-ban Ferrarában Guarino Veronese mellett tanított. 1458-tól a m. királyi kancellária főjegyzője. 1461-ben mint Mátyás király követe a nürnbergi gyűlésen a török elleni háború ügyében tartott szónoklatot. 1462-ben követ a pápánál és Itália fejedelmeinél. 1468-tól Rómában élt, feleségül vette Georgius Trapezuntius gör. humanista lányát; a Szentszéknél volt írnok. 1472-től pápai kinevezéssel székesfehérvári és veszprémi kanonok.

M., Ir. BARIUS, Nicolaus, etc. Reliquiae, kiad. JUHÁSZ László, Lipcse, 1932; Magyar humanisták levelei, közread. V. KOVÁCS Sándor, 1971.

P. K.

KÓTSI Patkó János (Derecske, 1763. szept. 24.–Kolozsvár, 1842. febr. 14.): színész, drámaíró, fordító. 1780-ban Sárospatakon, 1781-től a kolozsvári ref. kollégiumban tanult, 1785 körül kadét. 1792-ben az Erdélyi M. Színjász Társaság alapító tagja, 1792-től színész, emellett 1793–95-ben vállalkozóigazgató, 1795-től művészeti vezető, 1797-től igazgató. 1808-ban visszavonult, gazdálkodott. 1820-ban rövid időre visszatért a kolozsvári színtársulat élére. 1823-ban javaslatot tett a színház részvénytársasági működtetésére. 1824-ben volt utolsó fellépése. 1830 körül javaslatot készített a kolozsvári társulat reformjára. ~, az első m. Hamlet (1793), egyike a korai m. színdarabok mindeneinek. Énekesjátéki szövegeknyveket fordított, alkalmi kompozíciókat készített, szerzett kísérőzenét is. Két drámája, *A virtus gyakran szenved* (1799) és *a Forgács Balázs*

KRENNER Miklós; *Spectator* (írói név) (Garamberzence, 1875. jún. 18.–Bp., 1968. aug. 11.): újságíró. A kolozsvári egyetemen tanári oklevelet és doktori címet szerzett. 1895–96-ban az Ellenzék színikritikusa, 1905–06-ban Déván, majd Aradon tanított. A két vh. között az erdélyi m. nemzetiségi közélet ismert publicistája. 1930-tól Kolozsvárt élt. 1942-ben részt vett a M. Történelmi Emlékbizottság megalakításában. 1943-ban Bp.-re költözött, a *Negyvennyolcas Erdély c.* antológia szerkesztője.

M. Petőfi Sándor, Arad, 1922; Arad. Városkép, 1937.

Ir. RUFFY Péter, ~ = R. P., Világaim, 1979; THURY Zsuzsa, Barátok és ellenfelek, 1979. K. J. B.

KRESKAY Imre (Székesfehérvár, 1748. nov. 5.–Pápa, 1809. aug. 6.): költő. 1764-ben Pozsonyban belépett a pálos rendbe. Külföldi utazások és vidéki tartózkodás után Pesten a rend könyvtárnoka lett. 1779-ben a Haza-fiúi M. Társaság egyik kezdeményezője. 1780-tól Szatmáron a rendház előjárója. 1786-tól, a rend feloszlása után világi pap. 1787-től Ugocsa, Somogy, Fejér, Veszprém m.-ben lelkész és nevelő. Rablógyilkosság áldozata lett. Írásainak jelentős része kéziratban maradt.

M. Az 1795. új esztendőre készült versek, Pest; Egy magyar musának filozófiai gondolati az 1795. új esztendőre alkalmaztatott versekben, uo., Magyar poema a hazafiakhoz, uo., 1797; Békesség [...] játékszínre alkalmaztatva, Veszprém, 1806; Költői levelezések. ~ hátrahagyott irataiból, életrajzi adatokkal s jegyzetekkel, kiad. HATYTYUFFY Dezső, 1906.

Ir. LAUSCHMANN Gyula, ~ pálosköltő, KatSz 1905; NÁDASDY Lajos, Bornemisza Magyar Elektrája magyar játéknéző helyen 1778-ban, It 1977; NÉMEDI Lajos, Hazafiúi magyar társaság (1779–1780), ItK 1978. Szi. M.

KRESLING, Johannes (? ?–Selmezbánya, 1549 eleje): humanista szónok, prédikátor. 1508-ban a kakkói, 1509-ben a bécsi egyetemen tanult, ahol 1515-ben magiszter. 1523-ban Körmöcbányán, 1524-ben Budán pap. 1525 elején fogságba vetették, mert a reformáció elveit hirdette a bányavárosokban. Egy év múltán újra körmöcbányai pap, majd a sziléziai Jägerndorfba ment. 1536 k. tért vissza Mo.-ra, s Korponán, 1541-ben Selmezbányán pap. Szatmári Györgyöt dicsőítő beszéde maradt fenn, melyet 1515-

ben a bécsi hármás királytalálkozón mondott el.

Kiad. ÁBEL-HEGEDŰS, *Analecta*.

Ir. HAMANN, Gustav, ~, Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte, Ulm-Donau, 1965. U. P.

KRESZNERICS Ferenc (Ivánc, 1766. febr. 25.–Ság, 1832. jan. 18.): nyelvész. Szombat helyen, Sopronban, Pozsonyban tanult, 1785-től a pozsonyi kispapok társaságának tagja. 1793-tól a bölcelet tanára Szombat helyen, 1812-től Ságon plébános. 1831-től a M. Tudós Társaság t. tagja. *Magyar szótár gyökérenddel és deákozattal* (1–2, Buda, 1831–32) c. műve akadémiai nagyjutalmat kapott, Vörösmarty méltatta. Kéziratai (*Magyar nyelvkönyv*, 1789; *Közmondás gyűjtemény; Utazási jegyzetei* stb.) az MTA kéziratárában, az OSZK-ban és a bp.-i Egyetemi Könyvtárban található.

Ir. SZILASY János, ~ élete, Pest, 1832; MÁRKI Sándor, ~ leveles könyve, 1914; GÁLDI László, A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban, 1957; SZATMÁRI István, Megemlékezés ~ről, MNy 1966; BÁRCZI Gusztáv, Megemlékezés ~ről, MNy 1966; KÖBÖLKUTI Katalin, ~, VasiSz 1982. Bo. G.

KRETSCHMER Lőrinc, Besztercei; Bistritius Kretschmer, Laurentius (Beszterce, 1490 k.–?, 1543. ?): humanista filológus. Szatmári György kancellár unokaöccse. 1509-ben mislyei prépost. 1509–1513 között a bolognai egyetemen tanult, irodalmi vitákban vett részt; tanára, Giovanni Battista Pio neki ajánlotta *Elegidis* c. művét (Bologna, 1509). ~ kiadta Hagymási Bálint *Elegidionját* (h., é. n.). 1514–20-ban székesfehérvári prépost.

M., Ir. Magyar humanisták levelei, kiad. V. KOVÁCS Sándor, 1971. P. K.

(Der) Kriegsbote (1788. jan.–1791. dec.): német nyelvű nagyszabedű újság, a Siebenbürger Zeitung folytatása. Megjelent hetenként kétszer. Kiadta Hochmeister Márton. Hírt adott a török háborúról, címét is ezért kapta. 1791. ápr. 1-jén megjelent Anzeige Kritischer Beobachtungen zur Erweiterung dramaturgischer Kenntnisse c. melléklapja. 1792. jan.-ban Der Siebenbürger Bote címmel folytatódott.

1958; SZIGETI Kilián, A Szelepcsényi-kódex, MKsz 1961; RADÓ Polycarpus, Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum, 1973; WEHLI Tünde, Az Admonti biblia, 1977; MEZEY László, Wie kam die Admonter Bibel nach Ungarn?, Codices manuscripti, 1981; SZENDREI Janka, A magyar középkor hangjegyes forrásai, 1981; TÖRÖK József, A középkori magyarországi liturgia története = Kódexek, 1986; VESZPRÉMY László, Szentkultusz korai liturgikus kódexekben, Ars Hungarica, 1989; VESZPRÉMY László, Legkorábbi hazai sacramentariumaink = Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról, szerk. SZELESTEI N. László, 1989. Me. J.-M. E.

LITVÁN György (Bp., 1929. febr. 19.): történész. A bp.-i egyetemen 1950-ben tanári oklevelet szerzett. 1955–56-ban a Petőfi Kör tagja; 1956-ban elsőként követelte Rákosi Mátyás leváltását. 1957-ben 6 évi börtönre ítélték. 1962-ben szabadult; a bp.-i Árpád Gimnázium könyvtárosa lett. 1971-től az MTA Történelemtudományi Intézetének munkatársa. 1990-től a Társadalomtudományi Társaság t. elnöke. 1991-től az 56-os Intézet igazgatója. A történelemtudomány doktora (1991). Akadémiai díjas (1992). Főként a 19–20. sz. fordulójá m. demokratikus, szociális és nemzeti mozgalmainak történetével, az 1918-i polgári demokratikus forradalommal és a két vh. közötti m. emigráció történetével foglalkozik.

M. A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre, 1–2, tan., vál. és bev., 1973 (Szűcs Lászlóval); Szabó Ervin, 1974; Szerette az igazságot, Károlyi Mihály élete, 1977 (Jemnitz Jánossal); Magyar gondolat – szabadgondolat, 1978; Az 1956-os forradalom, reform, felkelés, szabadságharc, megtorlás. Történelmi olvasókönyv, szerk., 1991 (társszerző); Szabó Ervin, a szocializmus moralistája, 1993. M. L.

LIZANEC, Petro Nyikolajevics (Izvor, 1930. júl. 2.): nyelvész, hungarológus. 1948-ban érettségizett Munkácson. 1953-ban az ungvári egyetem filológia szakán végzett. 1953-tól uo. aspiráns volt; 1957-től az egyetem tanára. 1966-tól a m. filológiai tanszék vezetője, 1988-tól az ungvári hungarológiai intézet igazgatója. 1986-ban Csűry Bálint emlékérmét, 1988-ban Pro Cultura Hungarica kitüntetést kapott.

M. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok, 1–3, Bp.–Ungvár, 1970–76; Petőfi Sándor, tan., Ungvár, 1973; Három arany nyílvesző, népmesék, vál., Ungvár–Bp., 1973; A Kárpánton túli magyar lakosság népballadái, Ungvár, 1974 (Vaszócsik Verával); Sugaras utakon. Kárpátaljai magyar irodalmi antológia, szerk., uo., 1985 (Gortvay Erzsébettel,

Vaszócsik Verával); Kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, 1, szerk., 1991 (Balogh Lajossal). R. T. O.

Ljubljanske Novice (1797–1800): ljubljana-i szlovén újság. Szerk. és kiad. Valentin Vodnik papköltő. Lapját a Wiener Zeitung csatlósának számító Laibacher Zeitunggal szemben indította meg. Hetenként kétszer, később egyszer jelent meg.

Ir. DEZSÉNYI Béla, Az időszaki sajtó története a Dunától országában, 1947. K. Gy.

LOBKOVIC, Bohuslav Hasištejnský (? , 1461. ?–?, 1510. nov. ?): az első jelentős cseh humanista költő. 1475–1482 között Itáliában tanult. Hazájába visszatérve hasištejni várban élt, majd Prágában udvari hivatalba lépett. 1493-ban Budán cseh humanista társait, Bécsben Konrad Celtist és Girolamo Balbit kereste fel. 1502–1503-ban Budán a királyi udvarban élt. 1503-ban visszatért Cseho.-ba, költészettel és humanista stúdiókkal foglalkozott. – Rövid mo.-i tartózkodása ellenére sok költeménye szól a m. uralkodócsaládról, Mo.-on élő cseh humanista társairól és m. barátairól; levelezése a közép-európai humanizmus értékes kútforrása.

M. Farrago poematum, Prága 1570; Scripta moralia, Oratio ... kiad. RYBA, Bohumil, Lipcse 1937; Epistulae, tom. 1–2., kiad. MARTINEK, Jan, MARTINKOVA, Jana, Lipcse, 1969–1980.

Ir. FÖGEL József, Hasišteini Lobkovic Bohuslav a magyarországi humanisták között = Békefi Emlk., 1912; Rukověť humanistického básnictví v Cechách a na Moravě, 3, Prága 1969. P. K.

Lobkowitz-kódex (1514): 116 levél terjedelmű, három kéz másolta magyar kézirat. A jellegzetesen ferences anyagok (Szent Ferenc búcsúja, Szent Ferenc és Szent Klára ebédje, Bonaventura-részletek) mellett az *Imitatio Christi* néhány fejezetét tartalmazza. Nevezetes darabja az Elek-legenda, a *Visio Tugdali*, amely egyezik a *Bod-kódex* szövegével, valamint Beda *Venerabilis Historia ecclesiae* c. műve egy részének (V. 13.) fordítása. Még példákat és többnyire a *Hortulus Animaeből* való imákat őriz. A ~nek *Bod-, Debreceni* és *Weszprémi-kódexszel* vannak párhuzamos szövegei. A föltehetően egykor klarissza apácák tulajdonában lévő ~et Csontos János fedezte föl a Lobkowitz

Ir. ILLÉSY János, ~, ItK 1893; KERÉKES György, Bethlen Gábor fejedelem Kassán, Kassa, 1943. Kr. P.

MARZIO, Galeotto (Narni, 1427. ?–Cseho.?, 1497. ?): humanista polihisztor. 1447-től Ferrarában Guarino Veronesénél tanult, itt életre szóló barátságot kötött Janus Pannoniusszal. 1461-ben Janus Pannonius meghívására rövid ideig Mo.-on tartózkodott, Mátyás király udvarában is megfordult, Vitéz János hívévé vált. Visszatért Itáliába; Spanyolo.-ban, Franciao.-ban, Britanniában is járt. 1463-ban Padovában, 1464-ben Bolognában tanított. 1465-ben az itáliai követ-ségéről hazatérő Janus Pannoniusszal újból Mo.-ra jött. Itt írta és Vitéz Jánosnak ajánlotta *De homine* c. művét. A Mátyás elleni összeesküvés leleplezése (1472) idején hagyta el Mo.-ot. *De incognitis vulgo* (1477) c. művének eretnek tanai miatt az inkvizíció Velen-cében börtönbe zárta. 1478-ban Lorenzo de'Medici és Mátyás közbenjárására kiszabadult, Budára jött, magával hozva a királynak szóló ajánlásra eretnek művét. 1482 őszén Badenben felkereste Mátyás királyt, aki Mo.-ra küldte. 1485-ben Itáliában írta *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae* c. művét, melyet Korvin Jánosnak ajánlott. 1492-ben Franciao.-ban járt. Utolsó éveiről nincsenek hiteles adatok. – Sokoldalú műveltségével, periférikus témák (asztrológia, ásványtan, chiromantia, számmisztika stb.) iránti érdeklődésével, meggyőződésének harcos képviselőtelével, eretnek tanaival, szellemességével ~ sajátos jelenség volt kortársai körében.

M. *De homine libri duo*, Velence 1471; *De doctrina promiscua*, Firenze 1548; *Epistolae*, kiad. JUHÁSZ László, Róma, 1930; *Carmina*, kiad. uő, 1932; *Invectivae in Franciscum Philelphum*, kiad. uő, Lipcse 1932; *De egregie ... dictis ac factis regis Mathiae*, kiad. uő., uo., 1934; *Quel che i più non sanno (De incognitis vulgo)*, kiad. FREZZA, Mario, Nápoly 1948; *Chiromantia perfecta*, kiad. uő, uo., 1951.

Ir. ÁBEL, *Analecta*; VASOLI, *Cesare Note su ~*, ALitt 1977; ~ e l'Umanesimo italiano ed europeo, Narni, 1983.

P. K.

MASNICIUS, Tobias; Tobiás Masník (Kosztolna, 1640. okt. 28.–Zayugróc, 1697. júl. 28.): szlovák származású evangélikus egyházi író. Felvidéki városokban, köztük Kassán, Bártfán, Eperjesen tanult. 1668-ban

szenici, 1669-ben illavai tanító, majd diakónus. A pozsonyi vésztörvényszék 1675-ben Nápolyba küldte gályarabságra. Útközben Simonides Jánossal sikerült megszökniük. 1676-tól Wittenbergben, 1680-ban Jénában tanult. Hazatérve 1682-ben Illaván lelkész, innen elúzve Blatnicán, 1685-től Turócszentandráson, 1686-tól Turócligetén, végül Zayugrócon lelkész. Több műben írt üldöztetésükről, rabságukról és szökésükről (*Crucis et lucis schola*, h. n., 1676; *Unerhörter Gefängnis-Process*, Halle, 1676; *Gottes Kraft und Gnade*, Wittenberg, 1681), (*Vera et clara apologiae apostolicae [...]*, uo., 1679). Szlovák nyelvű egyházi műveinek tapasztalatai alapján összeállította a szlovák írás szabályait (*Zpráva pisma slowenského*, Lőcse, 1696).

Kiad. Z vlasti na galeje, kiad. MINÁRIK, Jozef, Pozsony, 1961; EICHLER, E.–BLASCHKA, A., *Briefe des slowakischen Schriftstellers [...]*, Halle, 1966.

Ir. KRUPÉCZ István, ~ fogsága és kiszabadulása, ProtSz 1892; PUKÁNSZKY Béla, A magyar protestáns exuláns irodalom a XVII. században, ProtSz 1925; ~ emlékkönyve, MKsz 1926; BODICKY, Michál, ~, verny svedok Pána Ježiša Krista, Stráž na Sione, 1929. K. G.

második pesti magyar színtársulat (1807. máj. 8.–1815. jún. 30.): a kolozsvári színtársulat egy részét id. Wesselényi Miklós Mo.-ra küldte. 1806-ban Ernyi Mihály vezetésével Szegeden játszottak, onnan folyamodtak pesti játékedélyért. Hetenként kétszer tartottak előadást Pesten a Rondellában, 1809. febr. 24.–1812. febr. 19. között a Hacker szalában. Amikor a Rondellában játszó ném. színészek átköltöztek újjann megnyílt színházukba, a ~ újra a Rondellában játszott. Pest m. pártfogolta a ~ot. Igazgatója 1809–11-ben Vida László, 1811–13-ban Mérey Sándor, 1813-tól Kultsár István volt. A társulat tagjaként kezdte pályáját Kántorné Engelhardt Anna, Déryné Széppataki Róza; vezető színésze volt Benke József, delectans actora Katona József. Műsorukat Kotzebue uralta, de játszottak Shakespeare-t (*Hamlet*, *Othello*), Lessinget (*Emília Galotti*), Schillert (*Haramiák*, *Ármány és szerelem*) és Goethét (*Stella*) is. M. szerzők közül legtöbbször Vida László és Dugonics András színműveit, néhányszor Katona József fordításait, átdolgozásait is. A Rondella eladása, majd lebontása miatt a ~ Kultsár István és Pest m.

műpártoló; fényes családi, egyházi és rendi reprezentációjával mind a képzőművészetben, mind az irodalomban a barokk ízlés nagy hatású népszerűsítője volt. Számos egyházi, kegyességi, jogi és tudományos munkát jelentetett meg és támogatott; 1666–69-ben Pottendorfban, 1670-től Loretomban tartott fenn nyomdát. Nikolaus Avancinivel latinul megíratta, Sigmund von Birkennel németre is lefordíttatta, a Ferenczffy Lőrinc-től hozzá került rézmetszetekkel kiadta a m. királyok és vezérek dicsőítő feliratait (*Mausoleum*, Nürnberg, 1664), amelynek kiadásai, részleges és teljes m. fordításai (Csernátói Márton, Felvinczi György, Horányi Elek), kivonata (Batsányi János) évszázadokig befolyásolták a m. történelem-szemléletet és történetábrázolást. A törökkel szemben erélytelen lipóti abszolútizmust támadó, az egyháziakat, fő- és köznemességet, városi polgárságot közömbösségükért ostorozó, kötelességeikre figyelmeztető, a nemesség ősi vitészségére hivatkozó *Oratio az ország négy rendjéhez* (1668) c. röpiratát kéziratban terjesztették. Gazdag könyvtárát, képtárát, kincseit, nyomdai felszereléseit a bécsi udvar elkobozta.

Kiad. SZILÁGYI Sándor, II. Rákóczy György fejedelem összekötése ~cel, Száz 1874; MEDNYÁNSZKY Dénes, ~ és Wesselényi levelezéseiből a XVII-ik század közepén, TT 1880; SCHÖNHERR Gyula, ~ országbíró végrendelete, TT 1888; VERESS Endre, ~ Oratio-ja az ország négy rendjéhez, TT 1896; HAVRAN Dániel, Irodalomtörténeti adalékok, MKsz 1899; KOMÁROMY András, ~ római zarándoklása, TT 1899; ~ levelei az áttérése előtt és után való időkből = Egyháztörténeti emlékek, 1, Sopron, 1910; HÓGYE István, ~ sirverse, VasiSz 1970; Oratio az ország négy rendjéhez = Magyar gondolkodók, 17. század, 1979; Mausoleum, kiad. KÖSZEGHY Péter, bev. RÓZSA György, 1991 (hasonmás).

Ir. MOHL Adolf, Adatok ~ országbíró életéhez, Száz 1900; VÉRTESY Jenő, ~ mint író, Száz 1904; ANGYAL Endre, Nicolaus Avancinus és ~, EPhK 1940; RÓZSA György, A ~Mausoleum és Nicolaus Avancini, ItK 1970; uő, Magyar történetábrázolás a 17. században, 1973; BORSA Gedeon, ~ pottendorfi és loretomi nyomdái, MKsz 1975; R. VÁRKONYI Ágnes, Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és N.-val a török ellen 1663-ban, TörtSz 1984; GALAVICS Géza, Kössünk kardot az pogány ellen, 1986; Adattár, 13/2, 1992 (könyvtárjegyzékei).

K. G.

NÁDASY Pál, gr. (? , 1596 után-?, 1633. okt. 15.): evangélikus imádságró. 1604-től Vas vm. főispánja, 1622-től a dunántúli ré-

szek országos főkapitánya, királyi tanácsos, királyi főudvarmester, 1625-ben grófi rangot kapott

M. Áhítatos és buzgó imádságok, Csepreg, 1631. La. S.

NÁDASY Tamás (? , 1498. ?-Egervár, 1562. jún. 2.): levéllíró, mecénás, N. Ferenc apja. A bolognai egyetemen és Rómában tanult. 1523-tól királyi titkár, 1525-től királyi tanácsos lett. Szalkai László kancellár irodalmi körének volt tagja; Georgius Logus Silesius, Jacobus Piso, Ursinus Velius barátja. Szoros kapcsolatban állt Oláh Miklóssal, aki később külföldről is levelezett vele. 1526-ban Ferdinánd király mellé állt; 1529-ben budai várnagyként török fogságba került. Kényszerből Szapolyai János oldalára állt, 1533-ban visszatért Ferdinánd pártjára. 1537-től horvát, dalmát, szlavón bán, 1540-től országbíró, 1554-től nádor. Melancthonnal levelezett; nagy műveltségű tisztviselőket (Perneszi György, Szentgyörgyi Gábor stb.), szakembereket (pl. Szegedi Kőrös Gáspár orvos) foglalkoztatott. Sárvári udvara szellemi központ; sok író, tudóst (pl. Abádi Benedek, Dévai Bíró Mátyás, Melius Péter, Sylvester János, Tinódi Sebestyén) támogattott. Újszigeten iskolát (1535) és nyomdát (1537) alapított. Feleségével, Kanizsay Orsolyával bensőséges leveleket váltott.

Kiad. ~ családi levelezése, kiad. KÁROLYI Árpád, SZALAY József, 1882; „Szerelmes Orsikám...” A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése, kiad. VIDA Tivadar, 1988.

Ir. HORVÁTH Mihály, Gr. ~ élete ..., Buda, 1838; PAYR Sándor, Protestáns volt-e ~?, ProtSz 1914; HORVÁTH István Károly, Sárvár szerepe a 16. sz.-i magyar kultúrában = Tinódi Emlk 1956; Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdyak 1540–1550-ös számadásaiból, 1–2, sajtó alá rend. BELÉNYESY Márta, 1959–1960; KARDOS Tibor, A Nádasdyak reneszánsz udvara = K. T., Az emberség műhelyei, 1973. P. K.

NÁDASI János (Nagyszombat, 1614. jan. 12.–Bécs, 1679. márc. 3.): író: erkölcsnevelő könyvek szerzője, jezsuita rendi történetíró. 1644-től Nagyszombatban, Esterházy Miklós udvarában élt. 1651-től Rómában az egyetemes rendfőnök titkára; 1670-től Bécsben III. Ferdinánd özvegyének gyóntatója. Hatvannál több könyve számos külföldi kiadásával és fordításával európai hírnevet szerzett. Több műve Pozsonyban és Nagy-

tanító mesék s *A szépeért* (1875) c. Teleki-jutalommal kitüntetett tragédiája jelentik.

M. A tragédia elmélete, Pest, 1871; A komédia elmélete, Pest, 1872; Poetika, a költői műfajok elmélete, 1880; Jókai Mór, 1894.

Ir. KOLTAI Virgil, ~ élete, 1902.

Ha. K.

NEY Ferenc [e.: *neji*] (Pest, 1814. máj. 26.–Bp., 1889. szept. 11.): dráma-, ifjúsági és pedagógiai író. Szombathelyen tanult, utána Pesten, Bécsben volt orvostanhallgató, majd Pozsonyban joghallgató, végül a pesti egyetemen tett pedagógiai vizsgát. 1833-tól nevelő, 1841–44-ben a Világ c. hírlap belső munkatársa. 1844–1862 között a pesti kisdédvő-képző igazgatója. 1848-ban a m. nevelési társaság és az első egyetemes tanügyi kongresszus elnöke. A szabadságharc idején nemzetőr főhadnagy, képviselő; Világos után rövid ideig raboskodott. 1854–55-ben a Családi Lapokat szerkesztette, 1857-től a budai m. főreáliskola tanára, 1860-tól a budai m. főreáliskola igazgatója. 1858-ban az MTA lev. tagja. 1866-tól a bp.-i, majd az országos tanáregyesület elnöke. Verseket, elbeszéléseket, politikai, társadalmi, közművelődési, pedagógiai tanulmányokat, drámákat, regényt, gyermekfőnyveket írt, operaszövegeket fordított. Két drámáját (*Silvio*, 1843, *Kalandor*, 1844) bemutatta a Nemzeti Színház.

M. Színművei, Pozsony, 1840; Ibolyák, beszélyfüzér 8–12 éves gyermekek számára, m. és ném. nyelven, Pest, 1843 (csak magyarul:) 1846; Gyermekek könyve, uo., 1846, 1851; A népnevelés hatása Magyarhon népeinek erkölcsiségére, uo., 1848; Matild és Olga, 1–3, r., uo., 1855.

Ir. NEY Klára Mária, ~ élete és munkássága, 1943; KÖRNYEI Elek, ~ emlékére, MNemzet 1979. febr. F. G.

NICK Ákos → **ÁKOS Miklós**

NICOLAUS Clericus de Hungaria; Magyarországi Miklós (12. sz.): az első név szerint ismert oxfordi magyar diák. 1192–1197 között szerepel az angol királyi udvar kiadásait rögzítő Pipe Rollokban: tanulmányaira és két szolgájának kiadásaira kapott támogatást. Valószínű, hogy mint az 1190-es években más angol egyházi központokban fölbukkanó m. klerikusok, párizsi tanulmá-

nyok után lett oxfordi diák és tanár. Nem bizonyítható, hogy ~ a *Wigorniensis dekretális* gyűjtemény egyik m. vonatkozású szövegének lejegyzője.

Ir. MAYR-HARTING, Henry M. R. E., Master Silvester and the Compilation of Early English Decretal Collections, Studies in Church History, 1965; LASZLOVSKY, József, Nicholaus Clericus: a Hungarian Student at Oxford University in the Twelfth Century, Journal of Medieval History 1988. La. J.

NICOLAUS DE MIRABILIBUS; N. de Mirabilis (Kolozsvár, ?–?, 1508 után): egyházi író. Kassán lépett a domonkos rendbe, 1476-ban a kolozsvári konvent tagja. 1478-ban a rend budai főiskoláján, 1482–84-ben a padovai egyetemen tanult, itt szerzett magiszteri fokozatot. 1484–89-ben a sienai és firenzei rendi studium generalékon tanított, az utóbbinak igazgatója volt. 1489-ben Firenzében disputációt tart Lorenzo Medici herceg előtt. Ugyanebben az évben hazajött, 1494-ben a m. rendtartomány és a mo.-i inkvizíció vezetője lett. 1508-ban még részt vett a rend egyetemes káptalanján Rómában. Két teológiai mű (*Dottrina di coscienza*, 1489; *De praedestinatione*, 1493) szerzője, egy prédikációját a prágai Káptalani Könyvtár őrzi.

Kiad. Két magyarországi egyházi író a XV. századból, kiad. ÁBEL Jenő–FRAKNÓI Vilmos, 1886; Des Nicolaus e Mirabilibus O. Pr. Abhandlung über die Prädestination, kiad. JELLOUSCHEK, C. J., Bécs, 1918.

Ir. BÁNFLI Florio, Fra Niccolo de Mirabili O. P. reggente dello studio di S. Maria Novella di Firenze, Firenze, 1937; KAEPEL, Thomas, Scriptorum Ordinis Praedicatorum Medii aevi, 3, Róma, 1980 (bibliográfiával). V. A.

Nicolaus de VAISARIA → **VÁSÁRI Miklós**

NICOLAUS MODRUSIENSIS; Modrussien-se, Nicolò; Modruški, Nikola; Machinensis, Nicolaus; Majina, Nikola iz; Macsinjain (mačinjain) Miklós (Cattaro, 15. sz. 1. negyede–Róma, 1480. máj. 29. előtt): teológiai író, politikus, főpap. 1457-től zenggi, 1461-től modrusi püspök. 1462. dec.-ben pápai követ István boszniai királynál, aki Mo.-ra küldte segítséget kérni a török ellen. 1463 vége–1464 nyara között szentszéki követ Mátyás királynál. 1463 előtt egy telet töltött Váradon Vitéz János udvarában; később Vitéznek ajánlotta *De mortalium felicitate* c. művét.

1464-től a pápai államban élt, Viterbo, Ascoli stb. kormányzójaként.

M. De mortalium felicitate = LEPORI, Fernando, Ragione naturale e rivelazione in una disputa alla scuola di Rialto: il „De mortalium foelicitate” di Nicolò Modrussienne, Medioevo 1987.

Ir. FRAKNÓI Vilmos, Miklós modrusi püspök élete, munkái és könyvtára, MKsz 1897; MERCATI, Giovanni, Notizie varie sopra Niccolò Modrussienne, La Bibliofilia 1924–1925. P. K.

NICOLÒ MODRUSSIENSE →NICOLAUS MODRUSIENSIS

NIEDERHAUSER Emil (Pozsony, 1923. nov. 16): történész. 1942-től a pozsonyi, 1945-től a bp.-i tudományegyetemen tanult; 1948-ban történelem–m. szakos tanári, 1959-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1948–49-ben bp.-en tanított. 1949-től az MTA Történelemtudományi Intézetének munkatársa, főmunkatársa, tanácsadója, igazgatóhelyettese. 1951–1984 között a KLTE-n, 1984-től az ELTE-n tanít. 1953-tól docens, 1973-tól egyetemi tanár. Kandidátus (1957), a tudomány doktora (1973); 1987-től az MTA lev., 1993-tól rendes tagja. Főként Kelet-Európa 19–20. sz.-i összehasonlító történetével foglalkozik.

M. A dekabristák válogatott írásai, szerk., 1954; Bulgária története, 1959; A jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában, 1962; Az orosz felvilágosodás, szerk., 1966; Az orosz kultúra a XIX. században, 1970 (Sargina Ludmillával); Forrongó félsziget. A Balkán a XIX–XX. században, 1972; A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában, 1977; A Habsburgok. Egy európai jelenség, 1977 (Gonda Imrével); Borogyino 1812, 1980; The Rise of Nationality in Eastern Europe, 1982; Merénylet Erzsébet királyné ellen, 1985; 1848: Sturm im Habsburgereich, 1990.

Ir. OROSZ István, ~ köszöntése, Acta Univ. Debr., Egyetemes történeti tanulmányok, 1987. M. L.

NIGER, Petrus →NIGRI, Petrus

NIGRI, Petrus; Peter Schwarz (Kaaden, 1435 k.–?, 1483. ?): domonkos szerzetes, teológiai író. Az ingolstadti egyetemen fejezte be tanulmányait, majd különféle német városokban kiváló héber tudását is felhasználva, szóval és írással térített zsidókat. 1481-ben Mátyás és Beatrix meghívására Budán a Szent Miklós konvent régense és a tervezett „universale gymnasium” tanára; Mátyásnak

ajánlotta *Clipeus Thomistarum* c. skolasztikus művét (Velence, 1481).

Ir. HESZKE István, Mátyás király és a skolasztikus bölcsélet, Religio 1917; HARSÁNYI András, A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt, Debrecen, 1938. P. K.

NIKLAJ Ádám; családi nevén *Zech-Colbert* (Bp., 1924. szept. 2.–Debrecen, 1985. jún. 2.): költő. 1947-ben jogi doktorátust szerzett a bp.-i egyetemen. 1950–1958-ban állami gazdaságokban főkönyvelő volt. Másfél évet tudószanatóriumban töltött, majd 1960 őszéig a miskolci m.-i könyvtár munkatársa. 1965-től a debreceni művelődési központban előadó volt. Többnyire hagyományos, kötött formájú verseket írt.

M. Város és városfejlesztés, Debrecen, 1962; Hullámtörő, v., 1965; Szeretők, v., 1970; Előjelek, válogatott és új v., 1984; Írott kő, v., 1988; Horatio, d., Debrecen, 1990.

Ir. BENKŐ Csabáné, ~, bibl., Miskolc, 1968; SZABOLCSI Gábor, Előjelek, Nszava 1984. okt. 6.; VITÁNYI Iván, ~ kálváriás élete, Alf 1985; BAKÓ Endre, Versre vezeteten, Napjaink 1985; Elhunyt ~, MH 1985. jún. 4.; G. KOMORÓCZY Emőke, „Néked adassék nyugalom”, Napjaink 1988. O. S.

NIKODÉMUSZ Károly (Hajdúszoboszló, 1887. jan. 18.–?, ?): író, költő. Ev. teológiát végzett Pozsonyban; 1911-től lelkész Hosszúfaluban; 1927-ben a brassói egyházm. főesperese; 1963-tól nyugállományban Nagykárolyban élt. Főleg hitbuzgalmi és egyháztörténeti munkákat írt.

M. Júdás Iskarióth, d., Máramarosziget, 1925; Jó asszony volt a kománé, elb., Kvár, 1930. K. J. B.

NIKOLITS Árpád (Bukarest, 1937. jún. 14.): író. 1954-ben Nagyváradon érettségizett. Volt terményfelvásárló, könyvelő, pálinkafőzész, segédpincemester, 1961-től nyomdász, 1973-tól gépmester, a nagyváradai pedagógiai főiskola nyomdájának vezetője és a román nyelvű Philobiblon c. főiskolai lap szerkesztője. 1983-tól nyugdíjas. 1988-ban áttelepült Mo.-ra, 1989-től a Dátum szerkesztője, 1990-től szabadfoglalkozású író. A Pesti Hírlap és a Kisalföld munkatársa. Színműveket is írt (*Akik úgy is merik vállalni az életet*, Bk. 1979; *Kiskutyá, nagy-kutyá*, uo., 1980), de a rövid prózában találta meg hangját. A *Holnap* mintájára antológ-